

[dokumenty-05] Vybrané úlohy z matematické olympiády. Kategorie Z

IV. Úlohy s výpočty

In: Jan Vyšín (editor); Vlastimil Macháček (editor); Jiří Mída (editor): [dokumenty-05] Vybrané úlohy z matematické olympiády. Kategorie Z. Sbírka řešených úloh z III. až XXX. ročníku soutěže. (Czech). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. pp. 215–246.

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences
Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/405290>
provides access to digitized documents strictly for personal use.
Each copy of any part of this document must contain these
Terms of use.

This document has been digitized, optimized for
electronic delivery and stamped with digital
signature within the project *DML-CZ: The Czech
Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

IV. Úlohy s výpočty

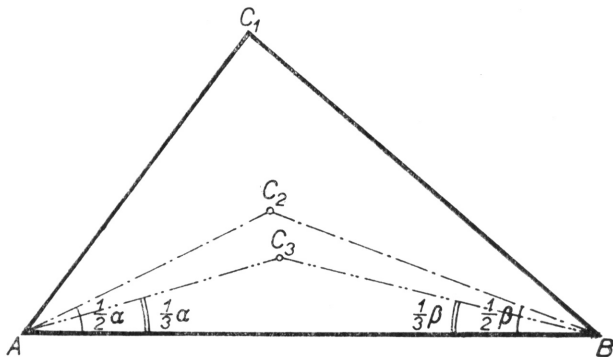
33. V trojúhelníku ABC_1 označme úhly $\sphericalangle C_1AB = \alpha$, $\sphericalangle ABC_1 = \beta$, $\sphericalangle BC_1A = \gamma$.

Uvnitř trojúhelníka ABC_1 leží bod C_n takový, že platí

$$\sphericalangle C_nAB = \frac{1}{n} \cdot \alpha, \quad \sphericalangle ABC_n = \frac{1}{n} \cdot \beta,$$

kde n je dané přirozené číslo větší než 1.

Vyjádřete velikost úhlu $\sphericalangle AC_nB$ pomocí úhlu γ .

Obr. 63

Řešení. Na obr. 63 jsou trojúhelníky ABC_1 , ABC_2 , ABC_3 .
Výpočet úhlu $\sphericalangle AC_2B$ je jednoduchý:

$$\sphericalangle AC_2B = 180^\circ - \frac{1}{2} \alpha - \frac{1}{2} \beta = 180^\circ - \frac{1}{2} (\alpha + \beta).$$

Protože platí $\alpha + \beta + \gamma = 180^\circ$, je

$$\alpha + \beta = 180^\circ - \gamma \quad (1)$$

čili

$$\sphericalangle AC_2B = 180^\circ - \frac{1}{2} (180^\circ - \gamma) = 90^\circ + \frac{1}{2} \gamma.$$

Obdobně bychom vypočítali velikost úhlu $\sphericalangle AC_3B = \gamma_3$
a obecně pak úhlu $\sphericalangle AC_nB = \gamma_n$:

$$\gamma_n = 180^\circ - \frac{\alpha}{n} - \frac{\beta}{n} = 180^\circ - \frac{1}{n} (\alpha + \beta) \quad (2)$$

Dosadíme-li z (1) do (2), dostaneme

$$\gamma_n = 180^\circ - \frac{1}{n} (180^\circ - \gamma)$$

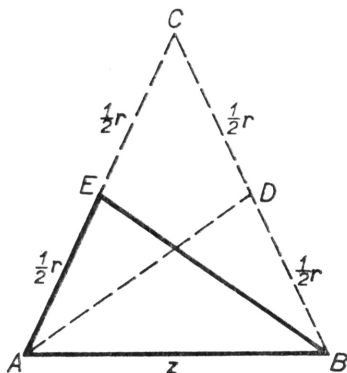
nebo po další úpravě

$$\gamma_n = 180^\circ \left(1 - \frac{1}{n}\right) + \frac{1}{n} \gamma.$$

Toto vyjádření velikosti úhlu γ_n závisí na přirozeném čísle n , velikosti úhlu γ a konstantě 180° , jak vyžadoval text úlohy.

34. Rovnoramenný trojúhelník ABC se základnou AB má obvod 50 cm. Označte D střed strany BC a E střed strany AC . Obvod trojúhelníka ABE je o 8 cm větší než obvod trojúhelníka ACD .

Vypočítejte velikosti stran trojúhelníka ABC .

Obr. 64

Řešení (obr. 64). Označme $z = d(AB)$, $r = d(CA) = d(CB)$ v rovnoramenném trojúhelníku ABC se základnou AB . Protože body E, D jsou středy ramen, platí podle věty *sus* zřejmě

$$\triangle AEB \cong BDA. \quad (1)$$

Podle podmínek úlohy je

$$d(AB) + d(BE) + d(AE) - 8 \text{ cm} = d(AD) + d(CD) + d(AC). \quad (2)$$

Protože podle (1) je $AD \cong BE$, dostaneme po dosazení do (2) rovnici

$$z + \frac{1}{2} r - 8 \text{ cm} = \frac{1}{2} r + r$$

čili

$$z - r = 8 \text{ cm}. \quad (3)$$

Z podmínky pro obvod trojúhelníka ABC plyne druhá rovnice pro neznámé z, r :

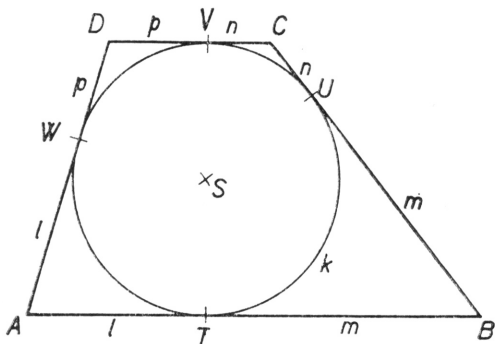
$$z + 2r = 50 \text{ cm} \quad (4)$$

Řešením soustavy (3), (4) dostaneme $r = 14 \text{ cm}$, $z = 22 \text{ cm}$, tj. $d(AB) = 22 \text{ cm}$, $d(CA) = d(CB) = 14 \text{ cm}$.

Zkouška. a) $d(AB) + d(CA) + d(CB) = 22 \text{ cm} + 2 \cdot 14 \text{ cm} = 50 \text{ cm}$, což je podmínka úlohy.

b) Vypočítáme $d(AB) + d(BE) + d(AE) - (d(AC) + d(DC) + d(AD))$. Protože podle (1) je $AD \cong BE$, dostaneme $d(AB) + d(AE) - d(AC) - d(DC) = 22 \text{ cm} + 7 \text{ cm} - 14 \text{ cm} - 7 \text{ cm} = 8 \text{ cm}$, jak žádá text úlohy.

35. Je dán lichoběžník $ABCD$, jehož střední příčka má délku 1 a jemuž lze vepsat kružnici. Vypočtete jeho obvod.

Obr. 65

Řešení (obr. 65). Kružnice k vepsaná lichoběžníku $ABCD$ se dotýká jeho stran AB , BC , CD , DA v bodech, které označíme po řadě T , U , V , W . Podle známé vlastnosti tečen vedených z bodu ke kružnici platí $AW \cong AT$, $BT \cong BU$, $CU \cong CV$, $DV \cong DW$. Délky těchto úsečků označíme l , m , n , p . Podíváme-li se pozorně na obr. 65, vidíme, že součet délek obou základů je

$$l + m + n + p \quad (1)$$

a že témuž číslu se rovná i součet délek obou ramen. Obvod lichoběžníka je tedy

$$2(l + m + n + p). \quad (2)$$

Nyní využijeme podmínky, že střední příčka má délku 1.

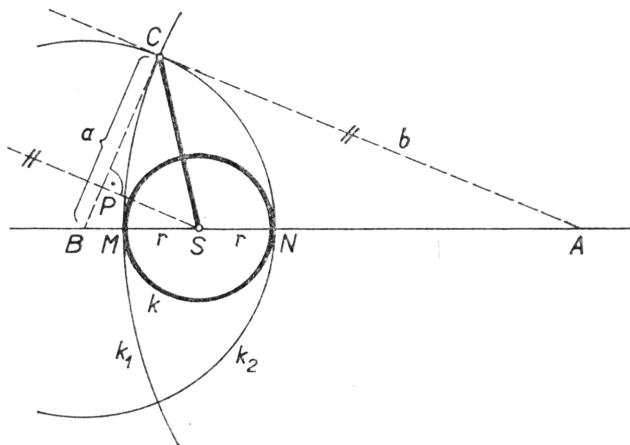
Délka střední příčky se rovná polovině součtu obou základů, tj. podle (1)

$$\frac{1}{2}(l + m + n + p) = 1.$$

Dosadíme-li do výrazu (2), dostáváme, že obvod daného lichoběžníka se rovná číslu 4.

36. Je dán pravoúhlý trojúhelník ABC o stranách délek $d(AC) = b = 12$ cm, $d(BC) = a = 5$ cm. Sestrojte kružnici $k = (S; r)$, která se dotýká uvnitř každé z kružnic $k_1 = (A; b)$, $k_2 = (B; a)$ a má střed na AB .

Vypočítejte poloměr r a vzdálenost CS .

Obr. 66

Řešení. Při rýsování obrázku využijeme toho, že úhel ACB je pravý; celá konstrukce je patrna z obr. 66. Dotykový bod kružnic k a k_1 označíme M . Kružnice k a k_2 mají dotykový bod N .

a) Nejprve vypočítáme délku přepony c v centimetrech:

$$\sqrt{5^2 + 12^2} = 13 \text{ (cm)}$$

Z polohy bodů na přímce AB vyplývá, že

$$c = d(BM) + d(MN) + d(NA)$$

čili

$$c = (a - 2r) + 2r + (b - 2r),$$

takže platí

$$c = a + b - 2r.$$

Proto dostaneme

$$2r = a + b - c = 5 \text{ cm} + 12 \text{ cm} - 13 \text{ cm} = 4 \text{ cm}.$$

Odpověď. Poloměr kružnice k je $r = 2 \text{ cm}$.

b) Úsečka CS je přeponou pravoúhlého trojúhelníka CSP , kde bod P je patou kolmice vedené bodem S na přímku CB . Trojúhelníky BSP a BAC jsou podle věty *uu* podobné; toho využijeme k určení délek odvěsen trojúhelníka CSP . Platí

$$\frac{d(BS)}{d(SP)} = \frac{d(BA)}{d(AC)}$$

čili

$$\frac{3 \text{ cm}}{d(SP)} = \frac{13 \text{ cm}}{12 \text{ cm}},$$

takže

$$d(SP) = \frac{36}{13} \text{ cm.} \quad (4)$$

Protože $CP = CB - PB$, vypočteme nejprve délku PB .
Platí

$$\frac{d(PB)}{d(BS)} = \frac{d(CB)}{d(BA)}$$

čili

$$\frac{d(PB)}{3 \text{ cm}} = \frac{5 \text{ cm}}{13 \text{ cm}},$$

takže

$$d(PB) = \frac{15}{13} \text{ cm}$$

a

$$d(CP) = 5 \text{ cm} - \frac{15}{13} \text{ cm} = \frac{50}{13} \text{ cm}. \quad (5)$$

Podle Pythagorovy věty pak dostaneme

$$\begin{aligned} d(CS) &= \sqrt{(d(CP))^2 + (d(SP))^2} \text{ cm} = \\ &= \sqrt{\frac{2\,500}{13^2} + \frac{1\,296}{13^2}} \text{ cm} = \\ &= \frac{1}{13} \sqrt{3\,796} \text{ cm} = \frac{1}{13} \cdot 61,61 \text{ cm} = 4,74 \text{ cm}. \end{aligned}$$

Odpověď. Vzdálenost $CS \doteq 4,74 \text{ cm}$.

37. Obdélník $ABCD$ má rozměry $d(AB) = 6\frac{3}{5} \text{ cm}$, $d(BC) = 4\frac{2}{3} \text{ cm}$; označte F střed strany AB . Výpočtem řešte úlohu:

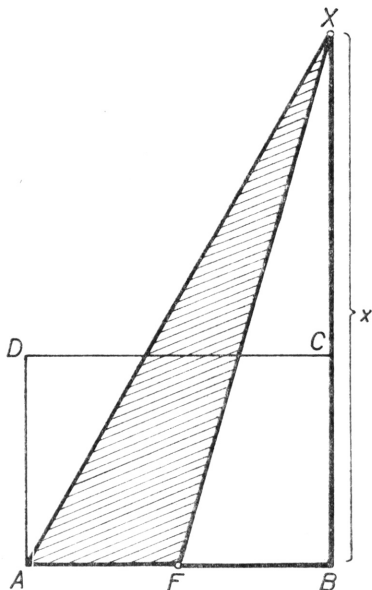
Na polopřímce BC určete takový bod X , aby obsah trojúhelníka AFX byl roven $\frac{5}{8}$ obsahu obdélníka $ABCD$. (Vypočtěte délku x úsečky BX .)

Řešení (obr. 67). Obsah P obdélníka $ABCD$ je

$$P = 6\frac{3}{5} \cdot 4\frac{2}{3} \text{ cm}^2.$$

$\frac{5}{8}$ obsahu P je

$$6 \frac{3}{5} \cdot 4 \frac{2}{3} \cdot \frac{5}{8} \text{ cm}^2. \quad (1)$$

Obr. 67

Trojúhelník AFX má stranu AF délky

$$d(AF) = 6 \frac{3}{5} \cdot \frac{1}{2} \text{ cm} \quad (2)$$

a délku příslušné výšky v centimetrech označíme x ; obsah tohoto trojúhelníka je

$$\frac{1}{2} \cdot d(AF) \cdot x \text{ cm}^2.$$

Dosaďme sem za $d(AF)$ ze vztahu (2); dostaneme

$$\frac{1}{2} \cdot 6 \frac{3}{5} \cdot \frac{1}{2} \cdot x \text{ cm}^2.$$

Toto číslo má být rovno číslu (1); tím dostaneme rovnici (v cm^2)

$$\frac{1}{2} \cdot 6 \frac{3}{5} \cdot \frac{1}{2} \cdot x = \frac{5}{8} \cdot 6 \frac{3}{5} \cdot 4 \frac{2}{3}.$$

Znásobme tuto rovnici číslem převráceným k číslu $\frac{1}{2} \cdot 6 \frac{3}{5} \cdot \frac{1}{2}$;

pak se na pravé straně zkrátí $6 \frac{3}{5}$ a dostaneme pro x v centimetrech

$$x = \frac{5}{8} \cdot 4 \frac{2}{3} \cdot 4 \text{ cm};$$

odtud postupně dostáváme

$$x = \frac{5}{2} \cdot \frac{14}{3} \text{ cm},$$

$$x = \frac{5}{1} \cdot \frac{7}{3} \text{ cm},$$

$$x = \frac{35}{3} \text{ cm},$$

$$x = 11 \frac{2}{3} \text{ cm}.$$

Odpověď. Délka úsečky BX je $11 \frac{2}{3}$ cm.

Zkouška. Obsah T trojúhelníka AFX je (v cm^2)

$$T = \frac{1}{2} \cdot 6 \frac{3}{5} \cdot \frac{1}{2} \cdot 11 \frac{2}{3} = \frac{1 \cdot 33 \cdot 1 \cdot 35}{2 \cdot 5 \cdot 2 \cdot 3} = \frac{1 \cdot 11 \cdot 1 \cdot 7}{2 \cdot 1 \cdot 2 \cdot 1} = \frac{77}{4}.$$

Pro obsah P obdélníka $ABCD$ dostáváme (v cm^2)

$$P = 6 \frac{3}{5} \cdot 4 \frac{2}{3} = \frac{33}{5} \cdot \frac{14}{3} = \frac{154}{5}.$$

Vypočteme $\frac{5}{8}$ jeho obsahu

$$\frac{5}{8} P = \frac{154}{5} \cdot \frac{5}{8} = \frac{77}{4},$$

a to je skutečně obsah T trojúhelníka AFX v cm^2 .

Poznámka. Promyslíte-li si text úlohy, uvážíte-li, které údaje jsou pro řešení úlohy podstatné, a nebudete-li hned dosazovat numerické údaje, zjednoduší se celý výpočet takto:

$$\text{Označme } d(AB) = a, d(AF) = \frac{1}{2}a, d(BC) = b, d(BX) = x.$$

Podle textu úlohy má platit

$$\frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} a \cdot x = \frac{5}{8} a \cdot b.$$

Po výpočtu x dostaneme

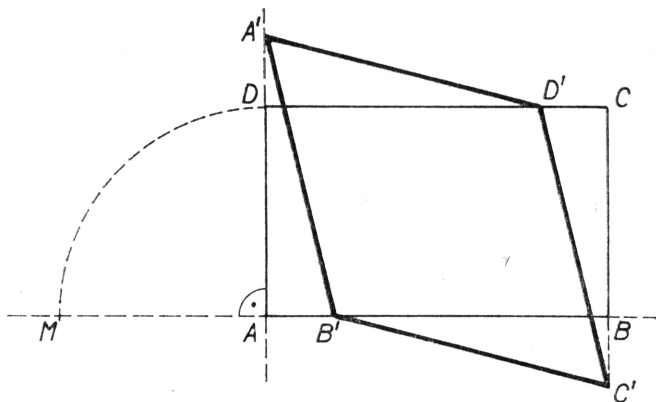
$$x = \frac{5}{2} b$$

a po dosazení za $b = 4 \frac{2}{3} \text{ cm} = \frac{14}{3} \text{ cm}$ (za a není třeba dosazovat) je

$$x = \frac{5}{2} \cdot \frac{14}{3} \text{ cm} = \frac{35}{3} \text{ cm} = 11 \frac{2}{3} \text{ cm}.$$

38. Je dán obdélník $ABCD$, jehož strany mají délky $d(AB) = a$, $d(BC) = b$, $a > b$. Na polopřímkách BA , CB , DC , AD sestrojte po řadě body B' , C' , D' , A' tak, aby platilo $AA' \cong BB' \cong CC' \cong DD'$ a aby $A'B'C'D'$ byl kosočtverec.

Vypočtěte nejprve délku úseku $d(AA') = x$, a pak kosočtverec sestrojte.

Obr. 68

Řešení. Budiž $A'B'C'D'$ kosočtverec (obr. 68). Označme $d(AA') = d(BB') = d(CC') = d(DD') = x$. Pak je $d(AB') = d(CD') = |a - x|$ (nevíme, zda je $a > x$ nebo $x > a$); obdobně je $d(BC') = d(DA') = |b - x|$. Podle Pythagorovy věty a z toho, že $A'B'C'D'$ je kosočtverec, je

$$\begin{aligned} (d(BB'))^2 + (d(BC'))^2 &= (d(B'C'))^2, \\ (d(CC'))^2 + (d(CD'))^2 &= (d(C'D'))^2. \end{aligned} \tag{1}$$

Protože je $B'C' \cong C'D'$, plyne z (1)

$$(d(BB'))^2 + (d(BC'))^2 = (d(CC'))^2 + (d(CD'))^2,$$

protože je $d(BB') = d(CC') = x$, dostáváme

$$|b - x|^2 = |a - x|^2. \quad (2)$$

Základy druhých mocnin v rovnici (2) jsou absolutní hodnoty, tedy nezáporná čísla, a proto můžeme každou ze stran rovnice (2) odmocnit a dostaneme správnou rovnici

$$|a - x| = |b - x|. \quad (3)$$

Připustíme-li možnosti jednak $a > x$ nebo $a < x$, jednak $b > x$ nebo $b < x$, dostaneme po odstranění absolutních hodnot dvě rovnice

$$a - x = b - x, \quad (I)$$

$$a - x = x - b. \quad (II)$$

První rovnice je vyloučena, poněvadž je $a > b$. Z druhé rovnice plyne

$$x = \frac{1}{2} (a + b). \quad (4)$$

Obrácením postupu zjistíme, že $A'B'C'D'$ je při takto zvoleném x skutečně kosočtverec. Vzorec (4) zároveň ukazuje, že je

$$b < x < a,$$

tj. body C' , A' leží vně obdélníka, B' , D' na jeho stranách (viz obr. 68).

Konstrukce. Na polopřímce opačné k AB sestrojíme bod M tak, aby bylo $d(AM) = b$. Pak je $d(BM) = a + b$ a B' je středem úsečky BM , neboť je $d(BB') = \frac{1}{2} d(BM) = \frac{1}{2} (a + b)$. Další body A' , C' , D' snadno doplníme.

Poznámka. Předpokládáme-li, že na obr. 68 je znázorněno řešení úlohy, zjistíme, že

$$\triangle B'BC' \cong \triangle C'CD'$$

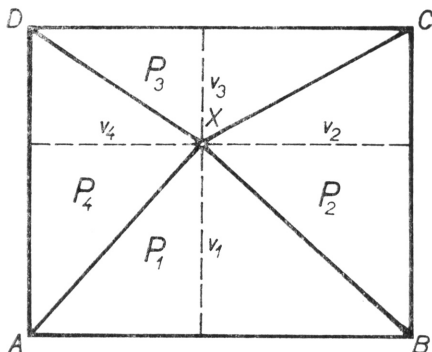
(podle věty *Ssu*, neboť oba trojúhelníky jsou pravoúhlé a platí $d(B'B) = d(C'C) = x$, $d(B'C') = d(C'D')$, kde $B'C' > B'B$). Proto je

$$BC' \cong CD',$$

tj. $|a - x| = |b - x|$ a obdobnou úvahou jako v uvedeném řešení zjistíme platnost vzorce (4).

39. Je dán obdélník $ABCD$ o rozměrech $d(AB) = 2$ m, $d(AD) = 1,6$ m. Uvnitř tohoto obdélníka leží bod X ; přitom jsou obsahy trojúhelníků ABX , BCX , CDX , DAX po řadě úměrné číslům 5, 6, 3, 2.

- Vypočtěte obsah každého z těchto čtyř trojúhelníků.
- Vypočtěte vzdálenost bodu X od přímek AB , BC , CD , DA .
- Sestrojte obdélník $ABCD$ v měřítku 1 : 20 a v něm bod X , který vyhovuje požadavkům úlohy.

Obr. 69

Řešení (obr. 69). a) Je $d(AB) = 20$ dm, $d(BC) = 16$ dm. Obsah P daného obdélníka $ABCD$ je 320 dm². Označme P_1 , P_2 , P_3 , P_4 obsahy (v decimetrech čtverečných) trojúhelníků ABX , BCX , CDX , DAX . Podle textu úlohy platí

$$P_1 = 5d, P_2 = 6d, P_3 = 3d, P_4 = 2d, \quad (1)$$

kde číslo $d > 0$ musíme vypočítat. Platí

$$P = P_1 + P_2 + P_3 + P_4$$

neboli (v dm²)

$$320 = 5d + 6d + 3d + 2d;$$

odtud postupně dostaneme

$$16d = 320,$$

$$d = \frac{320}{16},$$

$$d = 20.$$

Ze vztahů (1) pak dostáváme

$$P_1 = 100 \text{ dm}^2, P_2 = 120 \text{ dm}^2, P_3 = 60 \text{ dm}^2, P_4 = 40 \text{ dm}^2. (2)$$

Čísla P_1, P_2, P_3, P_4 jsou zřejmě úměrná číslům 5, 6, 3, 2, jak se přesvědčíme násobením čísel (2) číslem $\frac{1}{20}$. Součet $P_1 + P_2 + P_3 + P_4 = 320 \text{ dm}^2$.

b) Označme po řadě v_1, v_2, v_3, v_4 vzdálenosti bodu X od přímk AB, BC, CD, DA neboli výšky trojúhelníků ABX, BCX, CDX, DAX . Platí po řadě (délky úseček v decimetrech, obsahy v decimetrech čtverečných):

$$P_1 = \frac{1}{2} \cdot AB \cdot v_1,$$

$$P_2 = \frac{1}{2} \cdot BC \cdot v_2,$$

$$P_3 = \frac{1}{2} \cdot CD \cdot v_3,$$

$$P_4 = \frac{1}{2} \cdot DA \cdot v_4$$

neboli

$$100 = \frac{1}{2} \cdot 20 \cdot v_1,$$

$$120 = \frac{1}{2} \cdot 16 \cdot v_2,$$

$$60 = \frac{1}{2} \cdot 20 \cdot v_3,$$

$$40 = \frac{1}{2} \cdot 16 \cdot v_4.$$

Po zkrácení a záměně stran rovnic dostáváme

$$10v_1 = 100, 8v_2 = 120, 10v_3 = 60, 8v_4 = 40.$$

Násobme obě strany každé z rovnic po řadě čísly $\frac{1}{10}, \frac{1}{8}, \frac{1}{10}, \frac{1}{8}$;
dostaneme

$$v_1 = 10, v_2 = \frac{120}{8}, v_3 = \frac{60}{10}, v_4 = \frac{40}{8}$$

neboli v decimetrech

$$v_1 = 10 \text{ dm}, v_2 = 15 \text{ dm}, v_3 = 6 \text{ dm}, v_4 = 5 \text{ dm}.$$

Zřejmě platí $v_1 + v_3 = d(BC)$, tj. 16 dm, dále $v_2 + v_4 = d(AB)$, tj. 20 dm.

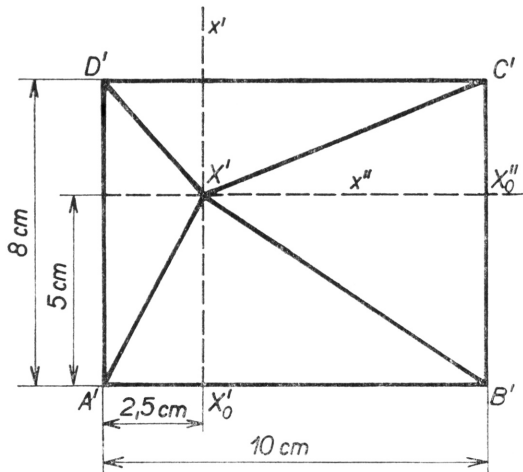
c) (Délky úseček udáváme v decimetrech; obr. 70 zmenšen.)
Obdélník $ABCD$ znázorníme obdélníkem $A'B'C'D'$ v měřítku 1 : 20, tj.

$$d(A'B') = \frac{1}{20} d(AB), d(B'C') = \frac{1}{20} d(BC)$$

neboli

$$d(A'B') = \frac{1}{20} \cdot 20 \text{ dm} = 1 \text{ dm} = 10 \text{ cm},$$

$$d(B'C') = \frac{1}{20} \cdot 16 \text{ dm} = \frac{8}{10} \text{ dm} = 8 \text{ cm}.$$

Obr. 70

Sestrojení obdélníka $A'B'C'D'$ je z vypočítaných rozměrů zřejmé.

Nyní platí

$$\frac{v_1}{v_3} = \frac{10}{6} = \frac{5}{3}, \quad \frac{v_2}{v_4} = \frac{15}{5} = \frac{3}{1}. \quad (3)$$

Úsečku $A'B'$ délky 1 dm rozdělíme v poměru 3 : 1 [viz (3)]. Provedeme to tak, že ji rozdělíme na 4 rovné díly: délka jednoho

dílu je $\frac{1}{4} \cdot d(A'B') = \frac{1}{4}$ dm; části budou $\frac{3}{4}$ dm, $\frac{1}{4}$ dm. Označ-

me X'_0 bod úsečky $A'B'$, pro nějž platí $d(A'X'_0) = \frac{1}{4}$ dm neboli

$$d(B'X'_0) = \frac{3}{4} \text{ dm (tj. } d(A'X'_0) = 2,5 \text{ cm).}$$

Úsečku $B'C'$ délky $0,8 \text{ dm} = 8 \text{ cm}$ rozdělíme v poměru $5 : 3$. Provedeme to takto: Rozdělíme ji na 8 rovných dílů: délka jednoho dílu je $\frac{1}{8} d(B'C') = \frac{1}{8} \cdot 0,8 \text{ dm} = 0,1 \text{ dm}$, tj. 1 cm .

Části budou:

$$0,1 \text{ dm} \cdot 5 = 0,5 \text{ dm}; 0,1 \text{ dm} \cdot 3 = 0,3 \text{ dm}.$$

Na úsečce $B'C'$ sestrojíme bod X_0'' tak, aby platilo $d(B'X_0'') = 0,5 \text{ dm}$ neboli $d(C'X_0'') = 0,3 \text{ dm}$ (tj. $d(C'X_0'') = 3 \text{ cm}$).

Nyní sestrojíme bodem X_0' přímku $x' \parallel B'C'$, bodem X_0'' přímku $x'' \parallel A'B'$. Průsečík přímek x', x'' je bod X' . Tím je celá úloha rozřešena.

40. V rovnoramenném lichoběžníku $ABCD$ má větší základna AB délku 4 cm ; úhlopříčky lichoběžníka jsou navzájem kolmé a dělí se v poměru $2 : 1$.

Vypočtěte poloměr kružnice lichoběžníku opsané.

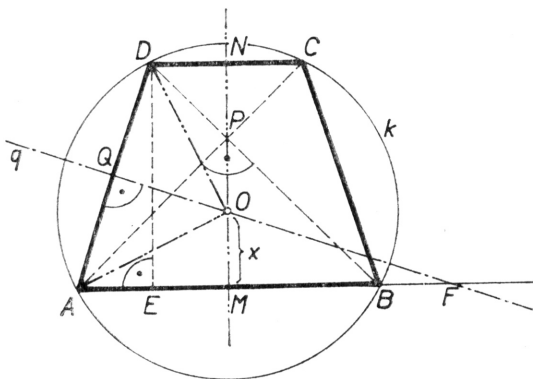
Řešení. V této i v každé jiné geometrické úloze, kterou řešíme početně, velmi záleží na pořízení zřetelného obrázku, na jeho vhodném označení i postupném doplňování dosaženými výsledky nebo na vhodném uplatňování známých geometrických vět.

Na obrázku lichoběžníka $ABCD$, o němž předpokládáme, že má dané vlastnosti (obr. 71), označíme P průsečík úhlopříček a M, N po řadě středy úseček AB, CD . Přímka MN je osou souměrnosti lichoběžníka a dělí i úhel APB na dva shodné úhly, takže $\sphericalangle APM = \sphericalangle BPM = 45^\circ$. Proto pravoúhlý trojúhelník AMP ($\sphericalangle AMP = 90^\circ$) je rovnoramenný a platí

$$d(AM) = d(MP) = 2 \text{ cm}; \quad d(AP) = 2\sqrt{2} \text{ cm}.$$

Pak podle podmínky úlohy je $d(PC) = \sqrt{2} \text{ cm}$ a z podobnosti pravoúhlých trojúhelníků AMP a CNP vyplývá, že $d(PN) = 1 \text{ cm}$, takže $d(MN) = 3 \text{ cm}$ a dále $d(NC) = 1 \text{ cm}$, takže $d(DC) = 2 \text{ cm}$.

Střed O kružnice opsané lichoběžníku leží na přímce MN a např. na ose q strany AD . Dokážeme-li, že průsečík přímek MN a q padne dovnitř úsečky MN tak, jak nám vyšlo na obrázku, pak budeme moci při výpočtu poloměru $r = d(AO) = d(BO)$ použít trojúhelníky AMO a BNO .

Obr. 71

Nejprve tedy početní ověření polohy bodu O mezi body M , N : Střed úsečky AD označme Q ; bod Q přímky q leží tedy uvnitř polorovin MNA , AMN a NDA . Označme dále E patu kolmice bodem D k přímce AB ; tu je $d(AE) = d(AM) -$

— $d(ME) = 2 \text{ cm} - 1 \text{ cm} = 1 \text{ cm}$. V pravoúhlém trojúhelníku ADE o přeponě AD pak podle Pythagorovy věty platí:

$$(d(AD))^2 = (d(AE))^2 + (d(DE))^2 = 1^2 + 3^2 = 10 \text{ (v cm}^2\text{)}$$

čili

$$d(AD) = \sqrt{10} \text{ cm}; d(AQ) = \frac{1}{2} \sqrt{10} \text{ cm}.$$

Protože z trojúhelníku AED vyplývá, že úhel DAE je ostrý, protnou se přímky q a AE v bodě F a vytvoří rovněž pravoúhlý trojúhelník AQF . Trojúhelníky AED a AQF jsou podle věty *uu* o podobnosti trojúhelníků podobné, a platí pak např.

$$\frac{d(AE)}{d(AD)} = \frac{d(AQ)}{d(AF)};$$

odtud po dosazení za $d(AE) = 1 \text{ cm}$, $d(AD) = \sqrt{10} \text{ cm}$ a $d(AQ) = \frac{1}{2} \sqrt{10} \text{ cm}$ dostaneme

$$d(AF) = 5 \text{ cm}.$$

Avšak $d(AB) = 4 \text{ cm}$, takže bod F padne do poloroviny MNB ; bod Q leží v polorovině opačné. Potom bod O úsečky QF leží uvnitř poloroviny ABD , a tedy i uvnitř úsečky MN .

Nyní už vypočteme poloměr $r = d(AO) = d(DO)$ opsané kružnice z trojúhelníků AMO a DNO . Pomocně označíme $d(MO) = x$, takže je $d(NO) = 3 - x$ (oba údaje jsou v centi-

metrech). Podle Pythagorovy věty pro uvedené pravoúhlé trojúhelníky dostaneme:

$$(d(AM))^2 + (d(MO))^2 = r^2, \quad (d(ON))^2 + (d(ND))^2 = r^2$$

(vše v cm²) neboli

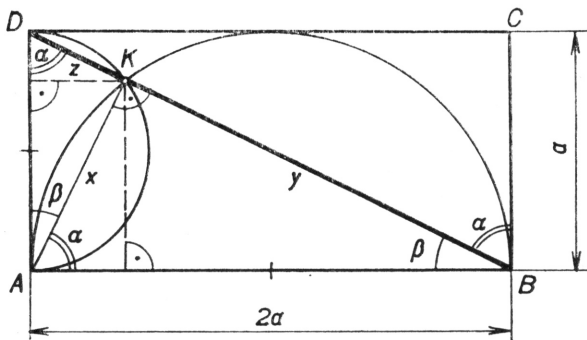
$$4 + x^2 = r^2, \quad (3 - x)^2 + 1^2 = r^2. \quad (1)$$

Porovnáním obou vyjádření r^2 dostaneme rovnici

$$4 + x^2 = 9 - 6x + x^2 + 1$$

a z ní vypočteme $x = 1$, což značí, že bod O je středem úsečky MP . Dosazením do (1) dostaneme $r^2 = 5$ (v cm^2) čili $r = \sqrt{5} \text{ cm} \doteq 2,24 \text{ cm}$.

Odpověď. Hledaný poloměr opsané kružnice je $r = \sqrt{5}$ cm.

Obr. 72

41. Je dán obdélník $ABCD$, v němž $d(AB) = 2a$, $d(BC) = a$. Nad stranami AB , AD jako nad průměry jsou sestrojeny kružnice, které kromě bodu A mají společný ještě bod K .

- Dokažte, že bod K leží na úhlopříčce BD .
- Vypočítejte vzdálenosti bodu K od vrcholů A , B , D .

Řešení. a) Poněvadž podle Thaletovy věty (viz obr. 72) je

$$\sphericalangle AKD = 90^\circ \text{ a zároveň } \sphericalangle AKB = 90^\circ,$$

leží body B , K , D v přímce, tj. na úhlopříčce BD daného obdélníka.

- Označme (v centimetrech)

$$d(AK) = x, d(BK) = y, d(BD) = \sqrt{a^2 + 4a^2} = a\sqrt{5}.$$

Z pravoúhlého trojúhelníka ABK plyne

$$x^2 + y^2 = 4a^2,$$

a podobně z pravoúhlého trojúhelníka ADK plyne

$$x^2 + (a\sqrt{5} - y)^2 = a^2.$$

Upravujeme druhou rovnici

$$x^2 + y^2 - 2ay\sqrt{5} + 5a^2 = a^2.$$

Dosadíme z první rovnice

$$4a^2 - 2ay\sqrt{5} + 4a^2 = 0$$

a odtud

$$y = \frac{4a}{\sqrt{5}}, \quad x = \frac{2a}{\sqrt{5}}.$$

Nakonec ještě dostaneme (v centimetrech)

$$d(DK) = a\sqrt{5} - y = \frac{a}{\sqrt{5}}.$$

Jiné řešení. Označme $d(DK) = z$ (v centimetrech). Z podobnosti $\triangle AKB \sim \triangle DKA$ (věta *uu*) plyne

$$z : x = x : y.$$

Dosadíme-li

$$z = a\sqrt{5} - y, \tag{1}$$

dostáváme

$$ay\sqrt{5} - y^2 = x^2,$$

odtud s použitím vztahu

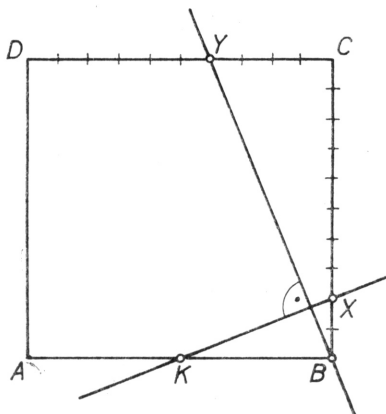
$$x^2 + y^2 = 4a^2 \tag{2}$$

plyne $y = \frac{4a}{\sqrt{5}}$. Z (1) pak určíme z . Z (2) můžeme určit x .

Rychleji lze x určit z podobnosti $\triangle ABK \sim \triangle DBA$ (věta *uu*), odkud plyne

$$\frac{x}{y} = \frac{a}{2a} = \frac{1}{2}.$$

42. Je dán čtverec $ABCD$ o straně $a = 10$ cm. Každá ze stran BC , CD je rozdělena devíti body na deset shodných úsečků. Střed K strany AB je spojen s dělicím bodem X strany BC a vrchol B je spojen s dělicím bodem Y strany CD . Které dělicí body X , Y musíme vybrat, aby přímky KX , BY byly navzájem kolmé?

Obr. 73

Řešení. Dělicí bod na straně BC označme X a dělicí bod na straně CD označme Y (obr. 73). Aby přímky KX , BY byly k sobě kolmé, musí platit

$$\triangle KBX \sim \triangle BCY.$$

Odtud máme

$$d(BX) : d(BK) = d(CY) : d(BC), \quad (1)$$

ale

$$d(BK) = \frac{a}{2} = 5 \text{ cm},$$

$$d(BC) = a = 10 \text{ cm}.$$

Dále ještě označme

$$d(BX) = \alpha,$$

$$d(CY) = \beta,$$

kde pro přirozená čísla α , β (v centimetrech) platí

$$0 < \alpha < 10, 0 < \beta < 10.$$

Po dosazení do (1) dostaneme

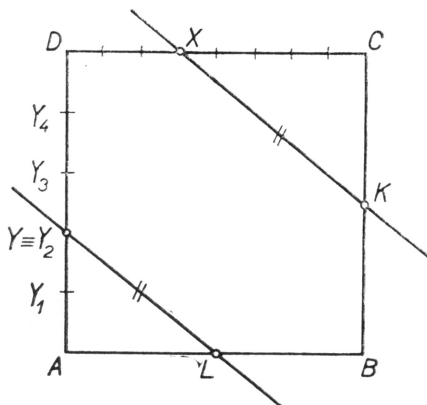
$$\alpha : \frac{a}{2} = \beta : a,$$

$$\beta = 2\alpha.$$

Vyhovují tyto hodnoty:

α	1	2	3	4
β	2	4	6	8

Úloha má podle toho čtyři různá řešení.

Obr. 74

43. Je dán čtverec $ABCD$. Stranu CD rozdělte na n shodných dílů tak, aby na ní existoval dělicí bod X takový, že

$$KX \parallel YL. \quad (1)$$

K je střed strany BC , L je střed strany AB a Y je dělicí bod na straně AD , která je rozdělena na 5 shodných dílů.

Určete nejmenší n této vlastnosti.

Řešení (obr. 74). Ze vztahu (1) plyne

$$\triangle ALY \sim \triangle CXK,$$

tj.

$$\frac{d(AY)}{d(AL)} = \frac{d(CK)}{d(CX)}. \quad (2)$$

Označíme-li délku strany čtverce a , potom rovnost (2) nabývá tvaru

$$\frac{r \cdot \frac{a}{5}}{\frac{a}{2}} = \frac{\frac{a}{2}}{s \cdot \frac{a}{n}}, \quad (3)$$

kde r, s jsou přirozená čísla vyhovující nerovnostem

$$1 \leq r < 5, \quad 1 \leq s < n. \quad (4)$$

Vztah (3) po úpravě zní

$$4rs = 5n. \quad (5)$$

Z poslední rovnosti je zřejmé, že n je násobkem 4. Nejmenší takové n jsou 4. Pro $n = 4$ dává (5)

$$rs = 5,$$

což však nelze splnit čísla r, s vyhovujícími nerovností (4). Pro $n = 8$ rovnost (5) zní

$$rs = 10.$$

Této nerovnosti vyhovují čísla $r = 2, s = 5$, která také splňují nerovnosti (4). Potom $d(AY) = \frac{2}{5}a, d(CX) = \frac{5}{8}a$. V tomto případě skutečně platí (1).

Závěr. Nejmenší n požadované vlastnosti je $n = 8$.

Jiné řešení. Označme Y_1, Y_2, Y_3, Y_4 dělicí body na straně AD (viz obr. 74). Ze vztahu (2) plyne

$$d(CX) = \frac{d(CK) \cdot d(AL)}{d(AY)} = \frac{a^2}{4} \cdot \frac{1}{d(AY)}.$$

Pro Y_1 platí

$$d(CX) = \frac{a^2}{4} \cdot \frac{5}{a} = \frac{5}{4}a, \text{ tj. } X \text{ by nebyl bodem úsečky } DC;$$

pro Y_2 je

$$d(CX) = \frac{a^2}{4} \cdot \frac{5}{2a} = \frac{5}{8}a, \text{ tj. } n = 8;$$

pro Y_3 je

$$d(CX) = \frac{a^2}{4} \cdot \frac{5}{3a} = \frac{5}{12} a, \text{ tj. } n = 12;$$

pro Y_4 je

$$d(CX) = \frac{a^2}{4} \cdot \frac{5}{4a} = \frac{5}{16} a, \text{ tj. } n = 16.$$

Závěr. Nejmenší n požadované vlastnosti je tedy $n = 8$.